

Kamil insan, müdrik şəxsiyyət

Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinə ən qiymətli inci olan Mustafa bəy Topçubaşov kimi insanlardan yazmaq, onların ömür yolunu, yaşam tərzlərini, elm sahəsində apardıqları mübarizələri indiki və gələcək nəsillərə çatdırmaq çox faydalıdır. O, kamil insan, müdrik şəxsiyyət kimi gənclik yaşlarında Qərbi Azərbaycanda ahıllıq mərtəbəsinə ucalmışdı.

Mustafa bəy Topçubaşov barəsində yazılan hər söz, deyilən hər fikir onu yaxından tanıyan, dostluq sarayını birgə ucalandan, sözü-nə-söhbətinə, mühakimə və hikmətinə, biliyinə, istedadına və nəhayət, geniş dünyagörüşünə heyran olan şəxs kimi hamı üçün maraqlıdır.

Mustafa Topçubaşov 1895-ci ildə İrəvan şəhəri yaxınlığındakı Göykümbət kəndində dünyaya göz açmışdır. Göykümbət kəndi əslən İrəvanlı olan Topçubaşovların ata-baba malikanəsi sayılırdı.

Ağa bəyin dörd övladı olmuşdur. Rza bəy, Mehdi bəy, Məhəmməd bəy, Mustafa bəy, İrəvan gimnaziyasının məzunları olan bu qardaşlar sonralar Rusiyanın ali məktəblərində təhsil alaraq müxtəlif peşələrə yiyələnmişlər. Rza bəy hüquqşünas, Mehdi bəy iqtisadçı, Məhəmməd bəy isə tanınmış energetik olmuşdur. Demək lazımdır ki, Peterburq universitetinin professoru Mirzə Cəfər Topçubaşov və Azərbaycan Demokratik Respublikası Parlamentinin sədri Əlimərdan bəy Topçubaşov da həmin şəcərəyə mənsubdur. Mustafa bəy 30-40-cı illərdə çox incidilmişdi. Ancaq necə olmuşdursa, bu nəslin köklərindən bir qolu Gəncəyə, digər qolu Tiflisə düşmüşdü. Mustafa bəyin özü də söhbətlərində təsdiq etmiş ki, nəsl-i-kökü XV-XVI əsrlərdə İrəvanda mövcud imiş. Sonralar bu qollar İrəvandan Gəncəyə və Tiflisə yayılmışdı.

Mustafa bəy ilk təhsilini İrəvanda Daşlı məhəllədə yerləşən İbadulla bəy Muğanlinskinin pansionatında alıb. Burada Fars Abbasın oğlu Cabbar Məmmədzadə dərs deyirmiş. Qardaşı Mehdi və gələcəyin görkəmli ədəbiyyatşünas, alimi Əziz Şəriflə birlikdə pansionatı bitirən M.Topçubaşov İrəvan şəhər gimnaziyasında təhsilini davam etdirir. Xatırladaq ki, o zaman İrəvanda üç gimnaziya, bir müəllimlər seminariyası və iki pansionat fəaliyyət göstərirdi. Gimnaziyanı qızıl medalla bitirən Mustafa bəy 1914-cü ildə Kiyev Dövlət Universitetinin tibb fakültəsinə daxil

olur. 1919-cu ildə təhsilini başa vurub Bakıya qayıdır. 1918-1920-ci illərdə erməni daşnakları İrəvan və onun ətrafında dəhşətli fəlakətlər törədir, silahsız azərbaycanlıları kütləvi şəkildə öldürür, kəndləri yandırır-dırlar. Topçubaşovlar ailəsi də bu faciədən qaça bilmir. Rza bəy Topçubaşovu erməni vandalları öldürüb, sonra isə cəsədini ata bağlayırlar. At onu götürüb evə gətirir. Bundan sonra Topçubaşovlar ailəsi məcburən doğma ata-baba yurdlarını tərk edib Naxçıvana köçürlər. Burada çox qalmayan Mustafa bəy Bakıya gəlir və həkimliklə, cərahiyyə əməliyyatı aparmaqla yanaşı, həm də Azərbaycan Dövlət Universitetinin tibb fakültəsində dərs deyir. O, 1926-cı ildə 20 həkimlə birlikdə Almaniyaya göndərilir və uzun müddət iş təcrübəsi keçdikdən sonra Vətənə qayıdır.

Mustafa bəy Topçubaşov "Malyariya epleno-meqaliyasının kliniki, patoloji və cərahiyyə müalicəsi" mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə edir. Həmin ildə Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun Cərahiyyə kafedrasının müdiri seçilir və ömrünün sonunadək bu vəzifədə çalışır.

M.Topçubaşov 1938-ci ildə efir-yağ ağrısızlaşdırılmasını - uzunmüddətli analgeziyanı kəşf etməklə tibb elmində yeni bir səhifə açır. O, analgeziya ilə bağlı bir sıra elmi konfranslarda məruzələr edir, məqalə və kitablar yazır.

1943-cü ildə Mustafa bəy xidmətlərinə görə SSRİ Dövlət mükafatına layiq görülür. 1945-ci ildə Azərbaycan SSR EA yaradılarkən M.Topçubaşov 14 alimlə, o cümlədən M.Mirqasımov, Y.Məmmədəliyev, H.Hüseynov, Ü.Hacıbəyov, Səməd Vurğun, Mirzə İbrahimov və digər görkəmli elm və mədəniyyət xadimləri ilə yanaşı, respublikanın ilk akademiki seçilir. Artıq 40-cı illərdə Mustafa bəy dünyaşöhrətli bir alim idi. Keçmiş ittifaqın cərrahları arasında onun xüsusi yeri vardı.

Müharibədən sonrakı illərdə SSR-in o zaman ki rəhbərlərindən birinin həyat yoldaşı exnakok xəstəliyinə tutulur. Mualicə üçün ən güclü həkimlər dəvət edilse də, hamısı xəstəliyin vaxtının keçdiyini və ələcsizliyini deyir. Azərbaycan MK-nın keçmiş birinci katibi M.C.Bağırov Stalinə müraciət edir ki, bəlkə ağır xəstəyə bizim Mustafa bəy Topçubaşov da baxsın. Mustafa bəy təcili Moskvaya uçmalı olur. O, xəstəyə baxan kimi vaxtı itirmədən onu cərahiyyə stolonun üstünə aparmağı lüzum bilir. Digər görkəmli cərrahlar ikinci yarusdan müşahidəçi kimi baxırlar, skalpel dəyən kimi qarın nahiyəsinin o saat partlayacağını güman edirlər. Ancaq Mustafa bəy elə "səli-qəli" cərahiyyə əməliyyatı aparıb, exnakok olan hissəni elə ehmalca götürür ki, heyrət içərisində olan bu rəqiblər bir söz deyə bilirlər: "Da, eto Mustafa bek".

M.Topçubaşov 1950-ci ildə Beynəlxalq Cərrahlar Assosiasiyasının və keçmiş Ümumittifaq Cərrahlar Cəmiyyətinin fəxri üzvü seçilib. 1951-1955 və 1968-1981-ci illər arasında Azərbaycan SSR EA-nın vitse-prezidenti olub.

Azərbaycan xalqının layiqli övladı, Qərbi Azərbaycan torpağının yetirməsi Mustafa bəy bir sıra ümumdünya cərrahlar konqresində, o cümlədən Münhen, Lisbon, Leyspiq, Sofiya və digər şəhərlərdə elmi məruzələr etmişdi. O, 1949-cu ildə SSRİ Tibb Elmlər Akademiyasının müxbir üz-

vü, 1952-ci ildə isə Bolqarıstan Elmlər Akademiyasının üzvü seçilmişdir.

Mustafa bəy Topçubaşov bir sıra elmi əsərlərin - ümumiyyətlə, 7 monoqrafiyanın, beş cildlik monumental "Xüsusi cərrahlıq" kitabının müəllifi-dir.

Görkəmli alim həyatı boyu pedaqoji fəaliyyətlə sıx bağlı olmuşdur. Uzun illər N.Nərimanov adına Azərbaycan Tibb İnstitutunda mühazirələr oxumuşdur. Onun rəhbərliyi altında 35-ə qədər alim namizədlik və doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir.

Mustafa bəy Topçubaşovun ictimai fəaliyyətini xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Dünyaşöhrətli alim 1953-1959 və 1967-1971-ci illər arasında Azərbaycan SSR Ali Sovetinə başçılıq etmişdi. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin I-X çağırış deputatı olmuşdur. 1950-ci ildən ömrünün sonuna kimi Azərbaycan Sülhü Müdafiə Komitəsinin sədri idi. O, bu xətlə dünyanın bir çox ölkələrində - Livan, Bolqarıstan, Avstriyada Azərbaycanı layiqincə təmsil etmişdir. O, Böyük Tibb Ensiklopediyasının redaktorlarından biri, ASE-nin Baş redaksiya heyətinin üzvü idi.

M.Topçubaşov keçmiş SSRİ dövlətinin demək olar ki, bütün orden və medalları ilə təltif olunmuşdur. Ona Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Fəxri adı, 4 dəfə "Lenin" ordeni verilmişdir.

1995-ci il iyulun 31-də respublika Prezidentinin Sərəncamı ilə Mustafa bəy Topçubaşovun anadan olmasının 100 illik yubileyi Opera və Bəlet Teatrında təntənəli şəkildə qeyd edilmişdi.

Akademik Mustafa bəyin ürəyi həmişə İrəvanla döyünürdü. O gözəl bilirdi ki, boya-başa çatdığı İrəvan şəhərinin tarixi də qürurla adını canında, qanında yaşatdığı Azərbaycan türkünün tarixi qədər uzundur, böyükdür. İrəvanın hər qarışında silinməz, pozulmaz izləri - tarixi abidələri var bu xalqın. Bu yerləri türk ənənələri Oğuz bəyləri, qanıyla yoğura-yoğura, sümükləri ilə bərkidə-bərkidə özlərinə yurd-Vətən etmişlər. Bu yerlərdən Oğuz igidləri atlanıb dünyanın Qərbinə adlayıb, Bizansın, Romanın içərilərinə doğru yürüş etmişlər...

Qədir ASLAN,
"Respublika".